

U POVODU STOGODIŠNJICE NASTANKA „KRATKE POVIJESTI ISLAMA“

NEKE NAPOMENE O STVARALAŠTVU MUHAMEDA SEIDA SERDAREVIĆA

Aladin HUSIĆ

Uvod

Muhamed Seid Serdarević se ubraja u grupu stvaralaca sa veoma značajnim opusom u veoma nepovoljnom historijskom razdoblju. Ta činjenica bi se, međutim, mogla posmatrati i kao komparativna prednost, jer su potrebe vremena mogle predstavljati pokretačku snagu koja je rezultirala bogatom spisateljskom produkcijom. Povijest islama samo je jedna od oblasti kojom se vrlo uspješno bavio M. S. Serdarević.

Krunu u toj oblasti predstavljaju radovi „Kratka povijest islama“ i „Uputa u povijest islama“, koje u stručnoj i naučnoj javnosti nisu poznate u mjeri u kojoj je fikhu-l-ibadat, koji je dugo bio osnovno učilo u medresama.

Naša namjera je da damo kratki osvrt na njegovo stvaralaštvo na polju povijesti islama i pokušamo ukazati na osnovne karakteristike njegovih djela u toj oblasti. Prvobitni cilj bio je znatno širi, ali su nam, uvidom u spomenute radove, uskraćene mogućnosti da se pozabavimo izvorima kojima se autor koristio, što bi olakšalo identificiranje uticaja pod kojima je bio, ali dalo i odgovore na neka druga pitanja koja su se prvobitno nametala. Ali, pri vrednovanju njegovog stvaralaštva i donošenju konačnih sudova nužno je uzeti u obzir i sveukupni društveno- historijski ambijent u kom je

stvarao, koji nije bio nimalo povoljan, posebno za muslimane.

Raniji osvrti na Serdarevićev rad u oblasti povijesti islama

Ostvareni uvid u literaturu koja se bavila životom i radom M. S. Serdarevića nameće dojam da je njegovo stvaralaštvo u oblasti povijesti islama ostalo izvan fokusa interesiranja. Osvrti su se uglavnom kretali u domenu registriranja ili puke informacije o postojanju tih djela, navođenja njihovih naslova, nerijetko nepotpuno navodeći samo jedan, bez naznaka o postojanju drugog rada, pod sličnim nazivom. To je čitaocima ponekad ostavljalo dilemu i dovodilo do poistovjećivanja tih djela. U nedostatku naznaka o postojanju drugih razloga, ovo bi možda bilo i jedino obrazloženje povremenog izostanka „Kratke povijesti islama“ u popisu njegovih djela,¹ posebno ako imamo na umu da se ono ubraja u značajniji dio njegovog opusa.² Dakako, razloge treba tražiti u činjenici

1 Džemaludin Latić, Objavljena djela Muhammed-Seida Serdarevića, Predavanja sa svečane akademije, održane u Zenici 26. decembra 1982. godine, povodom 100-godišnjice rođenja Muhameda Seid-ef. Serdarevića, Zenica, 1982, 69.-80.

2 Hazim Šabanović, Muhamed Seid Serdarević, uz 20-godišnjicu smrti, Narodna uzdanica, Kalendar za godinu 1938., godina VI., Sarajevo 1937., 195.-197.; Alija Ahmić, Muhamed Seid Serdarević, 1882.-1918., Povodom 93-godišnjice njegovog rođenja, Takvim 1976., 202.-203.

da povijesti islama nisu doživjele afirmaciju kakvu je doživio fikhu-l-ibadat, koji je do danas ostao nezaobilazan u domenu literature u oblasti fikha, upotrebljiv u nastavnom procesu, kao i u svakodnevnom životu muslimana ovoga podneblja, dok povijesti islama nisu u toj mjeri afirmirane između ostalog i zbog neprilagođenosti potrebama i kasnije aktuelnim nastavnim planovima i programima. Treba naglasiti da se kasnije pojavljivala, istina znatno kasnije (1931. i 1935), vrlo značajna i sa nastavnog stanovišta kvalitetna literatura iz povijesti islama, namijenjena isključivo za nastavnu upotrebu.³

Predstavljanje njegovog stvaralaštva na polju povijesti islama uglavnom se kretalo u nekim drugim kontekstima biografske ili bibliografske naravi. Tako je pažnju na to stvaralaštvo u vidu kraće naznake dao i Halil Mehtić. Dakako, u kontekstu teme kojom se bavio, kao i predhodnici, nije se moglo očekivati ustupanja više prostora tome pitanju.⁴

Stoga želimo istaći da je Muhamed S. Serdarević napisao dva djela iz povijesti islama: „Kratka povijest islama“ i „Uputa u povijest islama“.

Osvrt na „Kratku povijest islama“

Kako samim naslovom, tako i podnaslovom autorjena indirektno načinom ponudionajosnovnije podatke, odnosno ono što u svakom djelu čini osnovne značajke: motivi nastanka i na čemu se bazirala povijest islama (*Kratka povijest islama, prema arapskim i turskim vrelima za narod napisao*). Djelo je štampala Islamska dionička štamparija 1905.-1906. godine u Sarajevu (format 20x14,5 cm, 175 stranica). Kako se na kraju izdanja vidi, ono predstavlja nedovršeno djelo, prvobitno zamišljeno u znatno većem obimu, od čega je završen i publiciran samo prvi dio. Nije poznato šta je prvobitno autor kanio,

3 Osman N. Hadžić, Muhammed, a.s., i Kuran, kulturna povijest islama, Vrhovno islamsko starješinstvo u SFRJ, Sarajevo, 1968. (drugo izdanje); Besim Korkut, Istorija islama, udžbenik islamske vjeronauke za VII. razred srednjih škola, Vakufska direkcija, Sarajevo, 1935.

4 Halil Mehtić, Porodica Serdarević, sa posebnim osvrtom na Muhameda Seida i Abdulaha Serdarevića, Anali Gazi Husrevbegove biblioteke, XVII.-XVIII., Sarajevo, 1996., 306.

niti su poznati razlozi odustajanja realiziranja zamišljenoga cilja. Može se pretpostaviti da su ga kasnije obaveze, ali i prioriterniji poslovi donekle udaljili od ranije ideje. Neophodno je naglasiti da je spomenuta „Kratka povijest islama“ tokom 1905.-1906. godine objavljivana u listu „Behar“ u 26 nastavaka (1905. godine objavljeno je šesnaest, a 1906. deset).

Vremenski okvir koji obuhvata ova studija seže od Adema, a.s., do Muhammeda, a.s., uključujući život i poslanstvo posljednjeg Božijeg poslanika.

Premda nije naglašeno, ova povijest počinje neobičnim uvodom (str. 3.-12.), koji svojom sadržinom podjednako može biti i akaidološke i povijesne naravi, u kom autor govori o spoznaji, potiče na razmišljanja o potrebi slanja Božijih poslanika koji donose poruku preko koje čovjek dolazi do spoznaje. Polazeći od činjenice da islam priznaje sve poslanike prije Muhammeda, a. s., i objave prije Kur'ana, autor je sebi postavio zadatak da u „Kratkoj povijesti islama“ da pregled Božijih poslanika, kako kaže „*koji su poimenice u Kur'anu spomenuti*“. Prije toga, autor nas uvodi u prirodni ambijent u kome se pojavio islam, pružajući osnovne geografske podatke o tom prostoru.

Ponudene su, dakle, uglavnom biografije Božijih poslanika (str. 12.-97.), *Kasahijeropovijest*, najznačajniji događaji iz njihovih života, s posebnim akcentom na poslaničku misiju. Tako on spominje sljedeće poslanike: Adem, Šit, Idris, Nuh, Hud, Salih, Ibrahim, Lut, Ismail, Ishak, Jakub, Jusuf, Ejub, Zulkifl, Šuajb, Musa, Harun, Juša, Išmevil, Davud, Sulejman, Ilijas i El-Jese, Junus, Ešija, Eremija, Uzejr, Denijal, Zekerija, Jahja, Isa i Muhammed, a.s.

Premda nema jasno diferenciranih cjelina označenih kao poglavlja ili dijelovi, uvjetno ćemo kazati da je drugi dio ove povijesti posvećen vjerovjesniku Muhammedu, a.s. (str. 97.-175.). Autor je napravio kratak opis sa vrlo preciznim podacima o Arabijskom poluostrvu, geografskom položaju, karakteristikama, podjeli ovoga poluostrva na pokrajine, kako su ih dijelili Grci i Egipćani, površini, stanovništvu, klimatskim karakteristikama, ne propustivši skrenuti pažnju i na biljni i životinjski svijet. Ovakvu orijentaciju naći ćemo i kod kasnijih

historičara povijesti islama. Premda je teško procjenjivati koliko je ona izvorno autorova, a koliko, pak, predstavlja uticaj drugih, može se pretpostaviti da je u literaturi te vrste takav pristup predstavljao opći obrazac.

Određeni dio prostora autor je odvojio za povijest Arapa prije islama (str. 99.-115.), obuhvativši vrijeme, zatim porijeklo stanovnika Arabijskog poluostrva, odnosno porijeklo do Poslanikovih najbližih predaka. Opisao je kako su se Nuhovi potomci dijelili u plemena, koje su države nastajale i ko je njima i na koji način upravljao.

Posebnu pažnju autor je obratio na običaje Arapa prije pojave islama, uključujući sve što ih je krasilo, od oštroumnosti, darovitosti, hrabrosti, ponosa, sklonosti i ljubavi prema poeziji, do negativnih osobina, osvetoljubivosti, vjerovanja, sklonosti ka igrama, zabavi i piću, različitih vjerovanja, a potom i stanju u tom pogledu neposredno pred pojavu islama.

Najviše pažnje dato je Muhammedu, a.s. (str. 122.-175.), što je, u gruboj klasifikaciji, autor podijelio u vrijeme do poslanstva i život od njegove 40. godine. Sažeto je dato porijeklo od Ismaila, a.s., do primanja Objave.

U okviru toga, mnogo više (str. 126.-166.) pažnje pridato je kratkom historijskom razdoblju, nešto dužem od dvije decenije, ali događajno veoma sadržajnom, što, dakako, opravdava taj nesklad koji se nameće na prvi pogled.

Autor nije ispustio najznačajnije događaje, opisavši sve ono što je Poslanika pratilo u njegovoj misiji, od porodičnih, poslaničkih i državničkih obaveza i događaja, najznačajnije bitke – od Bedra do opsade Taifa, zatim Oproštajnog hadža. Svoju „Kratku povijest islama“ autor završava „Alejhisselamovom seobom na drugi svijet“ i njegovim „tjelesnim i duševnim svojstvima“.

Nakon ovog opisa „Kratke povijesti islama“, moglo bi se kazati da je autor povijesne pojave pretočio u svojevrsnu lahku, čitku priču, lišenu suviše faktografije, prijemčivu široj čitalačkoj publici. Takvu svoju nakanu autor je naglasio već u samom podnaslovu – da ju je „za narod napisao“. Ona, dakle, nije bila namijenjena samo uskom krugu čitalaca.

Da je riječ o nepotpunom i nedovršenom djelu, vidimo kako iz naslova, gdje stoji: „I. dio“, tako i na samom kraju, gdje je naglašeno da to predstavlja kraj I. dijela. Prava je šteta što, osim uopćene konstatacije da je djelo fundirano na turskim i arapskim vrelima, nema, niti je moguće prepoznati kojim se autorima ili naslovima prve ili druge provenijencije služio.

Djelo nije u potpunosti lišeno onoga što bi se moglo prihvatiti kao standard koji se u vrijeme njegova nastanka primjenjivao u naučnoj literaturi. Ali, kad su u pitanju izvori, oni su uopćeno navođen, i kao i u podnaslovu, naglašavajući da tako bilježe turska i arapska vrela. Da ne bi opterećivao osnovni tekst i narušavao kontekst, autor zato nije ostavljao čitaoca bez pojašnjenja nekih pojmova ili pojava tamo gdje je to bilo nužno.

Nesrazmjernost prostora o pojedinim pitanjima uvjetovan je, prije svega, sadržinom događaja i potrebom da se neke pojedinosti razložnije predstave, što ni u jednom trenutku ne ide na uštrb drugoga. Time je ispoštovano pravilo da se nečemu da onoliko prostora koliko je potrebno ili nužno i koliko to taj problem zahtjeva.

Premda u ovom pristupu prevladuje hijeropovijesno, što je uvjetovano i korištenim izvorima, u ovoj povijesti islama nalazimo i elemente historičkog.

O pojedinim događajima dominantan je upravo historijski aspekt, uz iznošenje vrlo preciznih historijskih podataka o nekima od njih. Autor je, međutim, vrlo oprezan i u takvim slučajevima on ne želi eksplicitno tvrditi, nego tada naglašava „kako povjesničari tvrde“.

Autor je u potpunosti odgovorio postavljenim zadacima koje je istakao u uvodnom dijelu, a neophodno je posebno naglasiti da je predstavio i nekoliko Božijih poslanika koji se u literaturi takve naravi rijetko spominju i gotovo su nepoznati, kao što su: Jušaa, unuk Jusufa, a.s. (66.), Išmevil (Šimevil ili Išmevil) (67.), Iljas i El-Jese, a. s. (74.-76.), Ešija, Eremija, Uzejr i Denijal (78.-84.). Predstavljeno su ukupno 33 poslanika, tako da je, uz one često spominjane, tu i nekoliko imena koja se ne spominju u našoj stručnoj literaturi.

Ova vrsta štiva je očigledno bila veoma popularna, jer je to vrijeme kad je bila

popularizirana i naslovljavana, posebno u arapskoj i turskoj literaturi, kao *kisasu-l-enbija* i *tarihu-l-enbija*. Stoga se nameće neodoljiv dojam da je ovo djelo ne samo inspirirano, nego svojom koncepcijom snažno podsjeća na „Kisas-i Enbija”, koje je sa arapskog prevedeno na turski jezik u 14. stoljeću i kasnije prepisivano, tako da postoji više verzija i autora na arapskom, kao i na turskom jeziku.⁵

Na kraju, treba kazati da se ova „Kratka povijest islama” ne može svrstati u naučnu literaturu, jer joj nedostaju elementi, koji su neophodna pretpostavka za takvo vrednovanje. Taj nedostatak, međutim, ne umanjuje brojne druge prednosti, prije svega edukativni značaj, što je bila prvenstvena nakana pisca.

Stoga bi se ovo djelo mogli svrstati u literaturu stručnoga tipa, dok po svome stilu prevlađuju elementi populističkog. Autor, ustvari, i nije imao namjeru napisati djelo naučnog karaktera, nego mu je, prije svega, bilo bitno ispuniti edukativnu potrebu i, u nedostatku odgovarajuće literature, posebno u vrijeme značajnih kulturnih promjena, prelaska na drukčiji obrazovni sistem, odnosno obrazovanje na maternjem jeziku, učiniti ovo štivo dostupnim.

Pomalo ostaje nezapaženo, a to je nužno naglasiti, da je „Kratka povijest islama” nastala upravo u vrijeme kad je autor on tek kročio u svoje spisateljsko razdoblje, preciznije započeo ju je pisati odmah po svršetku „Daru-l-muallimina” (1904.), dakle 1905. godine, da bi taj prvi dio bio završen i publiciran 1906. godine. Kad to vremenski određujemo spram autorova života, „Kratka povijest islama” objavljena je u njegovoj 24. godini, što znači da ju je započeo pisati u 22. Premda izrazito mlad, ovim djelom je pokazao zrelost i prepoznao potrebe vremena u kome je živio.

Značaj ovoga djela je i u tome što ono predstavlja prvijenac te vrste, dakle stručnog štiva iz te oblasti pisanog na bosanskom jeziku i latinicom. Visoki kvalitet potvrđuje i činjenica da je, i pored toga što je objavljivano u nastavcima, brzo publicirano i kao posebno izdanje, tako da je ova „Povijest islama” duže

ostala jedini udžbenik te vrste. Trebala je proći gotovo decenija do pojave njegovog novog dijela, „Uputa u povijest islama.”

Osvrt na djelo „Uputa u povijest islama”

Vjerovatno pod dojmovima neostvarenog cilja, M. S. Serdarević se još jedanput, nešto kasnije, vratio ovoj problematici i napisao drugo djelo, „Uputa u povijest islama”, na bosanskom jeziku, ali arebicom. Osim što se kao izdavač spominje Džemaludin Čaušević, (Islamska dionička štamparija), nema godine izdanja. Ni u literaturi koja u bilo kom kontekstu spominje njegov rad i stvaralaštvo, osim uopćene informacije da je to djelo napisao u vrijeme imamske službe u kaznionici u Zenici, također se nigdje ne navodi godina izdanja. Ako znamo da je tu službu obavljao od 1913. do smrti, 1918. godine, onda se može pretpostaviti da je i djelo nastalo i izdato negdje do 1915.

Obimom je znatno manje (91 strana, formata 25x13.5 cm) od prethodnog.

Sličnosti i razlike

Većim svojim dijelom, koncepcijski se, uz male izuzetke, gotovo ne razlikuje od „Kratke povijesti islama”. Reklo bi se da je ovo skraćena verzija. Bitnu razliku, ipak, predstavlja znatno duži vremenski okvir koji obuhvata, i to što su u prvom dijelu (koji govori o poslanicima) neki od njih izostavljeni (ukupno osam: Salih, Zulkifl, Juša, Išmevil, Ešija, Eremija, Uzejr, Denijal), ali su znatno kraća i kazivanja o drugim poslanicima.

Drugi dio ove povijesti islama (62.-91.) obuhvatio je razdoblje od prvog halife Ebu Bekira, preko dinastije Umejevića, Abasovića, Osmanlija. Na kraju svakog dijela autor je ponudio i tabelarni pregled halifa sa godinama vladavine, početkom i završetkom, a u posebnoj rubrici zbirno je dao koliko godina je trajala vladavina. Interesantno je da, premda ih u tekstu spominje, u tabelarni pregled nije unosio sultane prije prijenosa hilafeta na dinastiju Osmanlija, tako da ta tabela počinje sa sultanom Selimom.

Očigledno je da je ova povijest islama bila namijenjena drugim kategorijama i da

⁵ Dr. Ismet Cemiloğlu, 14. yüzyılda Kisas-i Enbiya Nüshasi Üzerinde Sentaks İncelemesi, Ankara 1994. XIII-XXI.

je bez dileme možemo svrstati u udžbeničku literaturu. Ona je nastala kao izraz potrebe i imala je potpuno praktičnu nastavnu namjenu. Dakako, to je i razumljivo budući da je nastala u vrijeme kad je M. S. Serdarević radio kao muderris i imam glavne kaznionice u Zenici. Bilo bi vrlo interesantno odgonetnuti je li ova povijest islama nastala kao rezultat njegovih predavanja u kaznionici ili je napisana ranije, pa je prema njoj držao predavanja. Na to za sada još nije moguće pouzdano odgovoriti, iako nam se prva varijanta čini izvjesnijom.

Sveukupno sagledavanje nameće dojam da ova druga povijest islama predstavlja neku vrstu korekcije njegove prvobitne ideje o pisanju povijesti islama. Radeći u nastavi na reformi škovanja, susrećući se i sa novim potrebama i iskustvima u nastavi, on je uradio novu povijest islama udžbeničkog tipa prilagodljiviju nastavi.

Kao ni u prvom, tako ni u ovom slučaju nema izvora na kojima je nastao ovaj udžbenik.

Treba naglasiti da su dugo ove povijesti islama bile jedine, što im, dakako, daje značajnije mjesto u literaturi toga tipa. Znatno kasnije, 1930. godine, pojavila se knjiga Osmana Nuri Hadžića „Muhammed, a.s., i Kur'an“,⁶ ali je ona nastala u potpuno drukčijim okolnostima, u kojima je već bio prebrođen otpor ka reformama i nauka krenula novim tokom. S druge strane, Osman N. Hadžić je imao drukčiji obrazovni put, dužu tradiciju, nataloženovlastitostvaralačkoiskustvo, služio se znatno većim brojem jezika, tako da je njegovo djelo fundirano na izvorima arapske, ali i evropske literature, posebno francuskog i njemačkog govornog područja, ali tada već i slavenskog, koje je u naučnom i publicističkom smislu bilo itekako uznapredovalo, a imao je znatno veću institucionalnu podršku, što je, dakako, predstavljalo znatno veći iskorak u toj oblasti. Ali, i pored toga, povijesti koje je napisao M. S. Serdarević imaju zapaženo mjesto u literaturi te naravi.

6

Vidi napomenu br. 3.

Summary

THE WORK OF MUHAMED SEID
SERDAREVIC IN THE FIELD OF HISTORY
OF ISLAM
(ON THE OCCASION OF ONE HUNDRED
YEARS FROM HIS BOOK "A SHORT
HISTORY OF ISLAM")

Aladin Husic

Since diversity of Muhamed S. Serdarevic's work has not always been evaluated and presented the way it deserves, this article is an attempt to point to certain characteristics of his work in the field of history of Islam. In this area he wrote two works: "A short history of Islam" and "Information on the history of Islam". They belong to two different periods of his creative life, "A short history of Islam" was written in his early period, while the other one in a latter, more mature period of his creative life.

Even though both works have a lot in common, they obviously have different intentions. "A short history of Islam" is written for a wider audience and, at the time it was written, it represented the only such work available in local language written in Latin alphabet. A great need for such work becomes apparent through the fact that it was originally being published in the *Behar* magazine (1905-06), and then immediately printed out as a separate book.

Apart from the fact that it was written approximately a decade later from the first book, "Information on the history of Islam" is different from "A short history of Islam" in certain other important elements too. It is considerably smaller in size but the period covered is considerably wider and it encompasses Umayyad and Abbasid dynasties and even the period of the Ottoman rule.

It is obvious that this work has been adapted to a teaching process and it was probably created for that purpose. When the two works are compared, we could say that the first one is meant for a wider audience and is educational in nature, while the other one is more like a

موجز

ملاح من العمل الإبداعي لمحمد سيد سرداريفيتش
في مجال التاريخ الإسلامي
(بمناسبة مرور مائة سنة على صدور "موجز التاريخ
الإسلامي")

أالدين هوسيتش

لم يكن تنوع العمل الإبداعي لمحمد سيد سرداريفيتش يحظى دائما بما يستحقه من التقييم والتقديم، ولذا فإن هذا المقال يمثل محاولة للإشارة إلى بعض مزايا عمله الإبداعي في مجال التاريخ الإسلامي. وللمؤلف في هذا المضمرة كتابان هما: "موجز التاريخ الإسلامي" و "المرشد إلى التاريخ الإسلامي". والكتاب الأول يعتبر من أعمال المؤلف المبكرة، بينما يعد الكتاب الثاني بين أعماله المتأخرة أي في مرحلة النضج الإبداعي. وبالرغم من التشابه الكبير في المضمون بين هذين الكتابين إلا أن الغرض منهما مختلف. فكتاب "موجز التاريخ الإسلامي" كان مخصصا لدائرة واسعة من القراء، وأصبح في فترة ظهوره الكتاب الوحيد حول هذا الموضوع المتاح للقراء باللغة البوسنية الأم المكتوبة بالأبجدية اللاتينية، وقد لوحظ وجود تعطش كبير لمثل هذا الكتاب، والدليل على ذلك أنه بعد نشره في مجلة بهار سرعان ما طبع في إصدار خاص. أما كتاب "المرشد إلى التاريخ الإسلامي" فقد صدر بعد الكتاب الأول بعشر سنوات، ويختلف عنه في عدة جوانب، فهو أقل حجما من كتاب "موجز التاريخ الإسلامي" ولكنه يستغرق حقا أوسع كالأمويين والعباسيين حتى يتطرق إلى فترة الحكم العثماني، ومن الواضح أن هذا الكتاب كان مخصصا للتعليم. وفي الختام يمكننا القول أن الكتاب الأول كتاب شعبي واسع الانتشار بينما الكتاب الثاني كتاب مدرسي.